

**CULTUURHISTORISCHE
LANDSCHAPSINVENTARISATIE
GEMEENTE BREDA
IV
RELICTEN VAN HET HISTORISCHE LANDSCHAP**

dr K.A.H.W. Leenders

15 oktober 2004

1.	INLEIDING	203
2.	RELICTSTATUS BESCHOUWD PER THEMA	204
3.	ALGEMEEN BEELD	208

1. INLEIDING

In het voorgaande deel is een reconstructie gemaakt van het historische landschap. De vraag is natuurlijk: wat is daar nog van over? Er zijn landschappen die nog praktisch gaaf zijn gebleven, zelfs al liggen ze nu omringd door de nieuwe stad zoals het landgoed Burgst. Andere landschappen verdwenen volledig, zoals de het grootste deel van de oude akkers van de Hoge Put die verdwenen onder spoor en autoweg en voor de rest diep werden uitgegraven (De Kuil). Uiteraard treden er tal van tussenstadia in de mate van bewaring/verdwijning op.

Aan de beschrijvingen van de landschappelijke elementen die in het GIS-pakket zijn opgenomen, is een aanduiding van de relictstatus toegevoegd. De relictstatus beantwoordt heel globaal de vraag wat er nog te zien is. Die is als volgt geclassificeerd:

0: onbekend

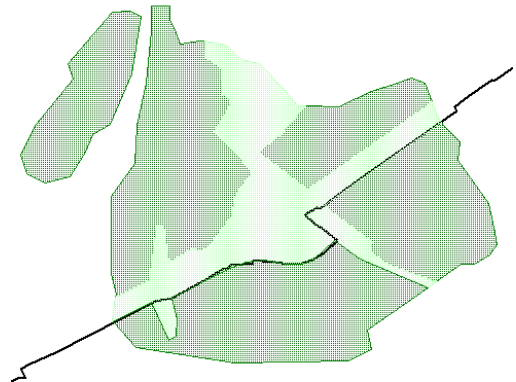
1: niets

2: er zijn sporen te zien (bijv: perceelsgrens markeert oud wegbehoop); of huidig object is een "rechte" versie van een "krom" origineel.

3: er is ter plaatse nog een (vergelijkbaar) object.

Dit beantwoordt niet de vraag of er "in de grond" nog wat is. In principe zullen er in de bodem sporen achtergebleven zijn, tenzij men er diep gegraven heeft zoals in zandwinputten en havens. De relictstatus zegt dus niets over de potentiële archeologische gaafheid van het object. Die zal van geval tot geval gemeten moeten worden. Bij de in 1832 bewoonde erven die nu onbewoond zijn geldt bovendien dat er nog agrarische bodemverontreiniging, inclusief landbouwgiften, op of om het erf of in de put of mestput aanwezig kunnen zijn. Ook dat zal van geval tot geval nader bekeken moeten worden.

Grotere objecten zijn verknijpt in onderdelen die een homogene relictstatus kregen. Als voorbeeld hiernaast het gebied met bolle akkers ten oosten van Koekelberg ten zuiden van Ulvenhout. Het wordt doorsneden door de autoweg met op- en afritten. Op die plaatsen is uiteraard geen sprake meer van een akker. Bovendien wordt de akker doorsneden door de gemeentegrens van 1997. Bij de beoordeling van deze akker moet ook het stuk buiten de huidige gemeente Breda mee in beschouwing genomen worden. De vlek linksboven is een vanouds los gelegen gebiedje met bolle akkers.

Omdat de oude landschappelijke eenheden aldus soms opgedeeld worden wegens een verschillende mate van bewaring, is er nog een tweede kenmerk toegevoegd. Dat is een simpele nummering die het mogelijk maakt om de wegens verschillende relictstatus verknijpte objecten toch nog bij elkaar te zoeken. Dat is het kenmerk "obj".

Hier na wordt per thema kort besproken hoe het met de relictstatus gesteld is.

2. RELICTSTATUS BESCHOUWD PER THEMA

21 Oude infrastructuur

Rel	Aantal	lengte (m)
1	14	4512
2	0	0
3	21	17052
Som	35	21564

De 22 elementen zijn door verknipping uitgegroeid tot 35 delen van elementen. Daarvan in 60% nog min of meer goed herkenbaar. Uitgedrukt in lengte van wegen is dat zelfs 79%.

22 Turfwinning

Rel	Aantal	lengte (m)	opp (ha)
1	20	2482	296
2	0	0	0
3	53	12019	391
Som	73	14501	687

De 23 elementen zijn door verknipping uiteengevallen in 73 delen van elementen. 72% daarvan is nog goed herkenbaar. Van de lengte is dat 83%, van de oppervlakten 57%.

23 Doorgaande wegen

Rel	Aantal	lengte (m)	opp (ha)
1	61	48325	109
2	8	0	99
3	79	102552	41
Som	148	150877	249

De 76 elementen zijn door verknipping uiteengevallen in 148 stuks: een verdubbeling! Ruim de helft bleef goed herkenbaar en van 5% bleven sporen bewaard. Van de oude weglengte is tweederde herkenbaar gebleven.

24 Lokale wegen

Rel	Aantal	lengte (m)
1	190	73906
2	26	17080
3	353	218030
Som	569	309016

De 366 elementen zijn door verknipping uiteengevallen in 569 stuks. Daarvan bleef 62% goed herkenbaar en van 5% bleven sporen bewaard. Van de oude weglengte is 70% herkenbaar gebleven.

25 Heerlijkheden

Rel	Aantal	lengte (m)	opp (ha)
1	22	2825	2
2	12	0	497
3	37	15351	781
Som	71	18176	1280

De 11 onderscheiden heerlijkheden bestonden reeds uit 71 elementen. Deze zijn bij de beoordeling van de relictstatus niet verder gesplitst. 60% ervan bleef herkenbaar, van 17% zijn er sporen. De "herkenbaarheid" van een in 1795 afgeschafte fenomeen als een heerlijkheid is natuurlijk iets merkwaardigs. In feite zien we de vertaling naar landgoed of grote hoeve, park of alleen een bewaarde buitengrens.

26 Landgoederen

Rel	Aantal	lengte (m)	opp (ha)
1	179	28420	363
2	52	24883	319
3	290	208401	1633
Som	521	261704	2315

De 131 onderscheiden landgoederen en andere objecten bestonden al uit 462 elementen, wat weerspiegelt dat landgoederen complexe gehelen zijn. Door opdeling werden dit nu 521 elementen. Daarvan bleef 55% goed herkenbaar en van 10% bleven sporen bewaard. Het betreft 80% (+ 10%) van de lengten van dreven en zichtlijnen; en 70% (+14%) van de betrokken oppervlakte.

27 Kerkelijk

Rel	Aantal	opp (ha)
1	49	7
2	6	4
3	78	19
Som	133	30

Van de 132 elementen is er slechts één opgedeeld: het grote terrein van het voormalige klooster Catharinadal in Breda. 59% bleef goed herkenbaar, van de oppervlakte is dat 63%.

28 Gehuchten

Rel	Aantal
1	389
2	1
3	722
Som	1112

Bovenstaande tabel laat zien dat van de 1112 bewoonde erven ten plattelande in 1832 er nu nog 722 bewoond zijn, of 65%. Dat wil niet zeggen dat op die erven gebouwen van 180 jaar en ouder staan: dat is slechts heel zelden het geval. De aard van de bebouwing moet via de gegevens over de bebouwde monumenten nagegaan worden. Daar waar de stad over de destijds bebouwde boerenerven gespoeld is, werden die erven als "verdwenen" geteld.

Rel	Aantal	aant.erven	opp (ha)
1	6	30	34
2	16	149	172
3	52	753	546
Som	74	932	752

Bovenstaande tabel betreft de gehuchten. Er werden geen gehuchten gesplitst. Van de 74 plattelandsgehuchten die onderscheiden werden is dus nog 70% goed herkenbaar. Daarbinnen bleef 81% van de in 1832 bewoonde erven nog steeds bewoond. Ook wat de oppervlakte betreft bleef 72% goed bewaard. Van zo'n 20% van de oude gehuchten bleven sporen bewaard.

29 Beemden

Rel	Aantal	lengte (m)	opp-1 (ha)	opp-2 (ha)
1	190	59444	5	910
2	28	5068	0	187
3	105	49517	16	1290
Som	323	114029	21	2387

De 221 onderscheiden elementen van de beemden zijn door opknippen vermeerderd tot 323 elementen. Daarvan bleef slechts 33% goed herkenbaar bewaard, met van nog 9% sporen. Het grote verlies is niet alleen opgetreden bij kleine elementen als sluisjes en wielen, maar ook bij de dijken en de grote vlakken van de polders. Het verlies is algemeen. Van de polderoppervlakte bleef 54% herkenbaar, van de dijk lengte 43%. De ruilverkaveling en de modernisering van dijken en afwatering verklaren deze lage behoudcijfers.

30 Ontginningsgolf 1650

Rel	Aantal	lengte (m)	opp (ha)
1	5	0	171
2	2	7664	51
3	8	22813	307
Som	15	30477	529

Uit de 13 aanvankelijk onderscheiden objecten zijn door opdeling 15 elementen ontstaan. Daarvan is de helft nog goed herkenbaar. Van de lengte van de dreven die vaak de structuur van deze ontginningen bepalen bleef echter 75% bewaard terwijl van de rest nog sporen te vinden zijn. Uitgedrukt in oppervlakte bleef 58% herkenbaar.

31 Bosbouw

Rel	Aantal	opp (ha)
1	42	302
2	3	54
3	50	1466
Som	95	1822

Uit de 63 onderscheiden eenheden ontstonden 85 deelelementen. Bijna de helft daarvan bleef goed herkenbaar bewaard, maar uitgedrukt in oppervlakte betreft dat 80%. Het zijn dus de grotere eenheden die bewaard bleven.

32 Molens

Rel	Aantal
1	40
2	6
3	7
Som	53

Van de 53 molens bleven er maar 7 (13%) min of meer gaaf en in ieder geval goed herkenbaar bewaard. Van 6 anderen zijn nog resten of andere sporen te vinden, zoals de molenberg van de Liesbosse windmolen alias De Beer. Ook elders zijn veel molens verdwenen, vooral in de tweede helft van de twintigste eeuw.

33 Kanalen

Rel	Aantal	lengte (m)
1	16	11797
2	1	5317
3	27	54506
Som	44	71620

Twee objecten werden gesplitst, waardoor er nu 44 elementen zijn. 61% daarvan is nog goed herkenbaar maar dat betreft 76% van hun lengte.

34 Bestuurlijk

Rel	Aantal	opp (ha)
0	19	0
1	20	1532
2	17	723
3	15	12
Som	71	2267

De 60 objecten zijn door verknipping uiteengevallen in 71 elementen. Daarvan bleven er slechts 15 (21%) goed herkenbaar. Van nog eens 17 stuks bleven sporen bewaard (24%). Van 19 grenspalen is de huidige toestand niet bekend. Een gerichte verkenning zou daarin helderheid kunnen brengen.

35 Militair

Rel	Aantal	lengte (m)	opp (ha)
1	72	82616	218
2	25	19874	308
3	13	0	136
Som	110	102490	662

Door verknippen zijn uit de 99 objecten 110 elementen ontstaan. Slechts 13 (12%) daarvan bleef goed herkenbaar, met 20% van de oppervlakte en niets van de lengte. Deze lage cijfers hangen er mee samen dat de belegeringswallen van 1624/25 en 1637 meegenomen zijn in de inventarisatie. Deze militaire werken werden na de belegering al heel snel weer opgeruimd.

36 De stad Breda

Rel	Aantal	opp (ha)
1	24	2
2	1	0
3	20	48
Som	45	50

Uit de 43 onderscheiden objecten zijn door verknipping 45 elementen ontstaan. Daarvan zijn er 20 (45%) geboekt als goed herkenbaar.

37 De oude akkers

Rel	Aantal	opp (ha)
1	141	1846
2	15	48
3	155	4334
Som	311	6228

Door verknipping zijn uit de 177 akkerobjecten 311 elementen ontstaan. Daarvan is juist de helft nog goed herkenbaar. Ook hier zijn de grotere complexen beter bestand tegen de tand des tijds want van de oppervlakte bleef 70% goed herkenbaar.

38 Middeleeuwse agrarische ontginningscomplexen

Rel	Aantal	lengte (m)
1	2	19086
2	2	16088
3	2	27393
Som	6	62567

Van de 6 ontginningscomplexen bleven er twee goed herkenbaar terwijl er van twee andere sporen bewaard bleven.

39 Divers meubilair

Rel	Aantal	opp (ha)
1	75	34
2	23	26
3	21	7
Som	119	67

Van het vele "divers meubilair" bleef slechts 18% goed herkenbaar en van een even groot percentage bleven sporen aanwezig. Het betreft vaak kleine dingen, die soms al heel vroeg verdwenen waren.

3. ALGEMEEN BEELD

In veel gevallen bleef ongeveer 70% goed herkenbaar bewaard. Grotere gehelen zijn soms beter bewaard, maar in andere gevallen juist door hun omvang in hogere mate verdwenen. De status van 19 grenspalen bleef nog onopgehelderd.